
گروه زبان‌ها و گویش‌های ایرانی

واژه‌نامه موضوعی
زبان‌های باستانی ایران (۲)

زیر نظر

حسن رضائی باغبیدی

همکاران پژوهشی: سید پورکوشکی، جمیله حسن‌زاده،
آرزو رسولی (طالقانی)، مریم رضائی، یلدا شکوهی،
مجید طامه، لیلا عسگری، علی مصریان

فرهنگستان زبان و ادب فارسی

نشر آثار / تهران ۱۳۹۱

زیر نظر حسن رضائی باغبیدی

همکاران پژوهشی: سپیده پورکوشکی، جمیله حسن‌زاده، آرزو رسولی (طالقانی)، مریم رضائی، یلدا شکوهی، مجید طامه، لیلا

عسگری، علی مصریان

حروف‌نگار و صفحه‌آرا: لیلا نوری کشتکار

چاپ اول: ۱۳۹۱

شماره: ۱۰۰۰ نسخه

قیمت: ۶۰۰۰۰ ریال

لیتوگرافی و چاپ: کاوا

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۱۴۳-۱۷-۰ ISBN: 978-600-6143-17-0

نشانی: تهران، بزرگراه شهید حقانی، جدا از ایستگاه مترو، مجموعه فرهنگستان‌ها، فرهنگستان زبان و ادب فارسی.

صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۶۳۹۴

تلفن: ۴۸-۸۸۶۴۲۳۲۹-(۰۲۱); دورنگار: ۸۸۶۴۲۵۰-(۰۲۱)

وب‌گاه: www.persianacademy.ir

حق چاپ محفوظ است.

فهرست‌نویسی پیش از انتشار کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

سرشناسه	رضائی باغبیدی، حسن ۱۳۴۵
عنوان و نام پدیدآور	واژه‌نامه موضوعی زبان‌های باستانی ایران (۲) / زیر نظر حسن رضائی باغبیدی؛ همکاران سپیده پورکوشکی... [و دیگران] تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ۱۳۹۱. ۱۴۲ ص.
مشخصات نشر	فرهنگستان زبان و ادب فارسی؛ ۹۳.
مشخصات ظاهری	۶۰۰۰۰ ریال: 978-600-6143-17-0
فروست	فیبا
شابک	عنوان به انگلیسی: A Thematic Lexicon of Ancient Iranian Languages (2)
وضعیت فهرست‌نویسی	همکاران پژوهشی سپیده پورکوشکی، جمیله حسن‌زاده، آرزو رسولی (طالقانی)، مریم رضائی، یلدا شکوهی، مجید طامه... واژه‌نامه.
یادداشت	زبان‌های باستانی - ایران -- واژه‌نامه‌ها
یادداشت	زبان‌های ایرانی -- واژگان
یادداشت	زبان‌های ایرانی -- ریشه‌شناسی -- واژه‌نامه‌ها
موضوع	پورکوشکی، سپیده
موضوع	فرهنگستان زبان و ادب فارسی
شناسه افزوده	۱۳۹۱ و ۲۳/PIR۵۶۱
شناسه افزوده	۴۱۰
رده‌بندی کنگره	۲۷۳۰-۱۰۵
رده‌بندی دیویی	
شماره کتاب‌شناسی ملی	

مقدمه

گروه زبان‌ها و گویش‌های ایرانی فرهنگستان زبان و ادب فارسی مفتخر است که دومین دفتر از *واژه‌نامه موضوعی زبان‌های باستانی ایران* را تقدیم حضور استادان و پژوهشگران عرصه زبان‌شناسی ایرانی می‌کند. این دفتر واژه‌های مربوط به «گیاهان و اندام‌های گیاهی» و «خوردنی‌ها و نوشیدنی‌ها» را در همه زبان‌های ایرانی باستان و ایرانی میانه شامل می‌شود.

واژه‌نامه موضوعی زبان‌های باستانی ایران دفتر به دفتر و در حجم و شمار اندک منتشر می‌شود، بدان امید که بتوانیم کاستی‌های احتمالی را به یاری دانشمندان و صاحب‌نظران این عرصه بر طرف سازیم تا شکل نهایی اثر که فرهنگی جامع در حدود ۲۰۰۰ صفحه خواهد بود در کمال آراستگی و در نهایت درستی و دقت منتشر گردد.

گروه زبان‌ها و گویش‌های ایرانی فرهنگستان زبان و ادب فارسی چشم به راه دریافت نظرها و پیشنهادهای سازنده است.

حسن رضائی باغبیدی

مدیر گروه زبان‌ها و گویش‌های ایرانی

بهمن‌ماه ۱۳۹۰

راهنمای نشانه‌های حرف‌نویسی و آوانویسی^۱

۱. مصوت‌ها

ا	a
در خُتَنی: ا کوتاه (مرکزی)؛ در هجای تکیه‌دار ا (= ɛ)	ä
ä =	ä
در بلخی: آ و آ	æ
در اوستایی: آ (پیشین)	ā
در اوستایی: آ یا آ خیشومی شده	q
در خُتَنی: آ خیشومی شده = am	q
در اوستایی: q =	q
در اوستایی: آ (مصوت مرکب)	ae
آ (مصوت مرکب)	ai
ai =	ai
در اوستایی: آو (مصوت مرکب)	ao
آو (مصوت مرکب)	au
آ	ā
ā =	ā
در اوستایی: آ (پسین)	ā
آ (مصوت مرکب)	āi
آو (مصوت مرکب)	āu
ا کوتاه	e
e =	e
ا کشیده	ē
ē =	ē

^۱ شایان ذکر است که معادل‌های این نشانه‌ها در برخی از موارد تقریبی است و درباره برخی از آن‌ها نیز میان دانشمندان اختلاف نظر وجود دارد.

η	در بلخی: ا کشیده
ϕ	در ختنی: ا (در حرف‌نویسی با ā نمایانده می‌شود)
ε	در ختنی: ا کوتاه (در حرف‌نویسی با e نمایانده می‌شود) در بلخی: ا
εi	در بلخی: احتمالاً ای کشیده
ə	ا کوتاه (مرکزی)
ē	ا کشیده (مرکزی)
āu	در اوستایی: او (مصوت مرکب)
i	ای کوتاه
i̇ = i	
ī	ای کشیده
î = i	
ı	در بلخی: ای کوتاه و ای کشیده (نیز صامت دیه)
o	ا کوتاه در بلخی: او کوتاه و او کشیده (نیز صامت هوه و ولی)
ȯ = o	
ɔ	در ختنی: ا کوتاه (گاه به جای آن از o استفاده می‌شود)
ō	ا کشیده
ō = ȯ	
ou	در بلخی: احتمالاً او کشیده (نیز: اوه)
ω	در بلخی: ا کشیده
ōi	در اوستایی: ای (مصوت مرکب)
u	او کوتاه
ū	او کشیده
ʔ	ر (ه‌ره مصوتی)

۲. صامت‌ها

د	الف (در حرف‌نویسی)
ع	ح (در حرف‌نویسی)
b	در خُتَنی: و (لبی‌دندانی)
β	در اوستایی: و (لبی‌دندانی) در بلخی: ب در خط خوارزمی: ف (= «و» لبی‌دندانی)
c	در اوستایی و فارسی باستان: چ در خط خوارزمی: چ (= «تس» و «دز») در خُتَنی: چ (= ky)
č	چ
ç	در فارسی باستان: یک آوای ناساخته صغیری، احتمالاً «ش» کامی (= š اوستایی)؛ به روایتی «س» (= ss)
ch	در خُتَنی و در شیوه کهن آوانویسی پهلوی: چ (کامی‌شده)
d	د
ɖ	در خُتَنی: د (در صورتی که پیش از آن n آمده باشد، «د» تلفظ می‌شود)
ɗ	در خُتَنی: د (کامی‌شده یا برگشته)
δ	د در بلخی: د
dz	دز
f	ف
φ	در بلخی: ف
g	گ در خُتَنی: غ
ḡ	در اوستایی: گ (= g)
gg	در خُتَنی: گ

gy	در خُتنی: ج (= j)
γ	غ در بلخی: γ
γγ	در بلخی: نگ
h	ه (نیز در حرف‌نویسی) ح (در حرف‌نویسی)
h	ح (در حرف‌نویسی)
h	ه (در حرف‌نویسی)
h:	در خُتنی: ع
v	در بلخی: ه
H	بازمانده واج‌های خنجرهای هندواروپایی آغازین در ایرانی آغازین
ii	در اوستایی: ی (= y)
j	در اوستایی و فارسی باستان: ج در خُتنی: ج (= gy)
J	ج
js	در خُتنی: دژ
k	ک
kh	در خُتنی و در شیوه کهن آوانویسی پهلوی: خ در خُتنی قدیم: که (دمیده)
kš	در خُتنی: احتمالاً چه (دمیده)
ky	در خُتنی: چ (= c)
κ	در بلخی: ک
l	ل در خُتنی: ل (کامی‌شده)
λ	در بلخی: ل
m	م
ṃ	در خُتنی: نگ (= ñ)
μ	در بلخی: م
ṃ	در اوستایی: م (بی‌واک)

n	ن
v	در بلخی: ن
ñ	در اوستایی: ن (کامی)
ṇ	در ختنی: نگ (= ṇ)
n̄	در ختنی: ن (کامی شده)
ṇ	در اوستایی: ن (ملازی)
ṇ	در اوستایی: نگ (= ن) نرمکامی پسین
ṇ	در اوستایی: نگ (= ن) نرمکامی پیشین
ṇʷ	در اوستایی: نگ (= ن) نرمکامی گرد
p	پ
ph	در ختنی: ف در ختنی قدیم: په (دمیده)
π	در بلخی: پ
q	ق (در حرف نویسی)
r	ر
ṛ	r =
rr	در ختنی: نوعی ر (با کیفیت نامشخص)
ρ	در بلخی: ر
s	س
σ	در بلخی: س، نیز احتمالاً تس
š	ش
ḥ	در بلخی: ش
ś	در ختنی: ژ (= ś')
ś	در ختنی: ز (کامی شده، = ś')
š	در اوستایی: ش (کامی)
š	در اوستایی: ش (برگشته)
ś'	در ختنی: س (کامی شده، = śś)؛ ز (کامی شده، = ś)
ś'	در ختنی: ش (= śś)؛ ژ (= ś)
sh	در شیوه کهن آوانویسی پهلوی: ش

§§	در خَتّنی: س (کامی شده، = §')
§§	در خَتّنی: ش (= §')
t	ت در خَتّنی: د (در صورتی که پیش از آن s یا پس از آن v آمده باشد، «ت» تلفظ می‌شود)
τ	در بلخی: ت
ṭ	در اوستایی: ت (رهانشده)
ṭ	ط (در حرف‌نویسی)
ṭ	ط (در حرف‌نویسی)
ṭ	در خَتّنی: ت (کامی شده یا برگشته)
th	در خَتّنی: ث در خَتّنی قدیم: ته (دمیده)
ṭh	در خَتّنی: ث (کامی شده) در خَتّنی قدیم: ته (کامی شده یا برگشته)
tc	در خَتّنی: تْس
ts	در خَتّنی: تْس (کامی شده)
tš	تْس
tt	در خَتّنی: ت
θ	ث
uu	در اوستایی: و (دولبی، = v)
v	و (در ایرانی آغازین، اوستایی، فارسی باستان و خَتّنی: دولبی)
y	v =
w	و (دولبی)
o	در بلخی: و (دولبی، نیز مصوت‌های او کوتاه و او کشیده)
x	خ
χ	در بلخی: خ
χ	در اوستایی: خ (پیشین)
x'	در اوستایی: خُو (= «خ» گرد)
y	ی

ys	در خَتَنی: ز
ı	در بلخی: ی (نیز مصوتهای ای کوتاه و ای کشیده)
ȳ	در اوستایی: ی (= y)
ȳ	در خوارزمی: ی (به جای مصوتهای باستانی ا، ای کوتاه، و او کوتاه پیش از آخرین صامت کلمه در موضع وقف)
z	ز
ç	در بلخی: ز، نیز احتمالاً دژ
ž	ژ
واژه‌هایی که در این کتاب با حروف بزرگ نوشته شده‌اند، هُزوارِش‌ها را می‌نمایانند.	

۳. نشانه‌های افزوده

˘	مصوت کوتاه
-	مصوت کشیده
˘˘	مصوت کوتاه یا کشیده
˘˘˘	مصوت خیشومی‌شده
˘˘˘˘	مصوت تکیه‌دار
.	در آغاز واژه: جزء دوم واژه مرکب در پایان واژه: جزء نخست واژه مرکب
*	واژه بازسازی شده
+	واژه اصلاح شده
/	و